

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

IMPACT FACTOR : 5.7631 (UIF)

VOLUME - 11 | ISSUE - 8 | MAY - 2022

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचे राज्याच्या आर्थिक विकासात योगदान

Ms. Komal Ashok Gupta¹ & Dr. Ronil K. Ahale²

**¹Ph.D. Research Student, Department of Commerce,
Dr. H. N. Sinha Arts & Commerce, Patur (Dist. - Akola).**

**²Supervisor, Department of Commerce, Dr. H. N. Sinha Arts & Commerce,
Patur (Dist. - Akola).**

गोषवारा :-

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ

भारतसारख्या विकसनशील देशात सुमारे ६७ टक्के लोक ग्रामीण भागात राहतात व तेथे बेरोजगारी मोठ्या प्रमाणावर दिसून येते. भारताच्या ग्रामीण भागात शेतीव्यवसाय हाच प्रमुख व्यवसाय आणि बऱ्याच लोकांच्या बाबतीत हाच एकमेव व्यवसाय आहे. या भागात लघू उद्योगांची संख्या अत्यल्प आहे. या उद्योगांची सुव्यवस्थीत वाढ व्हावी या हेतूने सरकारने राष्ट्रीय औद्योगिक विकास महामंडळाची (MIDC) स्थापना २० ऑक्टोबर १९७४ रोजी केली. यामागे सरकारचा मुळ उद्देश औद्योगीकरणाची गती वाढविणे, मागास व अतिकसीत भागांचा विकास करणे, शेतीवरील अवलंबित्व कमी करणे व उद्योजकतेच्या विकास करणे हा होता. त्या दृष्टिकोनातून राज्यातील मध्यम व मोठ्या उद्योगांचे प्रवर्तन व विकास करण्यासाठी राज्य सरकारच्या संपूर्ण मालकीच्या संस्था म्हणून राज्य औद्योगिक विकास महामंडळे (प्वळ) ची स्थापना १९७६ च्या कायदाअंतर्गत केली. राज्य औद्योगिक विकास महामंडळांतर्गत येणा-या विविध उद्योगांना विविध प्रकारे मदत केली जाते. सध्या देशात २८ राज्य औद्योगिक विकास महामंडळे कार्यरत आहेत. या अंतर्गत १ ऑगस्ट १९६२ रोजी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळे (डप्वळ) ची स्थापना करण्यात आली. या महामंडळांतर्गत औद्योगिक वसाहतीची उभारणी करून त्याद्वारे राज्याच्या अतिकसित भागात उद्योगधंद्याची वाढ करून राज्याच्या प्रादेशिक औद्योगिक समतोल साधला जातो. राज्यामध्ये शासनाने संपादन केलेल्या जागेवर सुनियोजित औद्योगिक क्षेत्र स्थापने व त्यांचा विकास करणे तसेच औद्योगिक वसाहतीमध्ये रस्ते, पाणी, विज व इतर अंतर्गत सेवा इ. सारख्या पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे याप्रकारचे कार्य केले आहे.

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्र राज्याची आर्थिक वाटचाल झपाट्याने होत असून त्यात औद्योगिक क्षेत्राचा वाटा अधिक मोलाचा आहे. भारताच्या औद्योगिक उत्पादनाचा १/७ भाग महाराष्ट्रातून जातो. औद्योगिक क्षेत्राचा विकास होण्याच्या दृष्टीने राज्यात महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाची स्थापना करण्यात आली. या महामंडळाने राज्यात अनेक विभागांत औद्योगिक वसाहती विकसित केल्या असून ज्यात रस्ते, पाणी, वीज पुरवठा तसेच

उद्योजकांसाठी इतर अंतर्गत सेवा यासारख्या अत्यावश्यक पायाभूत सोयी सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आल्या. राज्यात अशा प्रकारे विकसित केलेल्या भूखंडांपैकी ११ टक्के भूखंड उद्योजकांना वाटप करण्यात आले. या मंडळाची २०११ - १२ या कालावधीत रु. ६३३.३४ कोटीची उलाढाल केली. राज्यात एकूण ३७,६९१ घटक महामंडळाच्या औद्योगिक क्षेत्रात उभारले गेले, ज्याची एकूण गुंतवणुक रु. ६०,९३१ कोटी झाली असून ९.०१ लाख रोजगार निर्माण करण्यात आले.

उद्दिष्टे:-

- औद्योगिक प्रगतीला प्रोत्साहन देणे.
- आर्थिक विकासात योगदान.
- लघु उद्योगाचा विकास साधणे.
- रोजगार निर्मिती करणे.

औद्योगिक प्रगतीला प्रोत्साहन देणे:-

महाराष्ट्रातील औद्योगिक विषमता दुर करणे तसेच अविकसित भागात उद्योगांचे जाळे, पसरविणे या उद्देशाने या महामंडळाची स्थापना मा. मुख्यमंत्री श्री यशवंतराव चव्हाण यांच्या काळात १ ऑगस्ट १९६२ रोजी करण्यात आली. या द्वारे औद्योगिक क्षेत्राकरिता जागा पुरविणे, गाळे बांधणे, रस्ते, पाणी, विज यासारख्या मुलभूत सुविधा पुरविण्याचे काम केले जात आहे. 'महामंडळाने १९६२ मध्ये वागळे इस्टेट ठाणे येथे पहिला औद्योगिक भूखंड विकसित केला. या महामंडळाने ३१ डिसेंबर २०२० अखेर ८९९६३ भूखंड विकसित केलेले असून त्यापैकी ७६ टक्के भूखंड उद्योजकांना वितरित केलेले आहेत. तसेच २८९ औद्योगिक क्षेत्र विकसित केलेले आहेत. त्यापैकी २७३ मोठे औद्योगिक क्षेत्र २७ लघु औद्योगिक क्षेत्र व ११ विकास क्षेत्रे होती. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ हे देशातील सर्व औद्योगिक विकास महामंडळांमध्ये सर्वाधिक जमिनीची मालकी असलेल्यापैकी एक असून या महामंडळाने राज्यात औद्योगिक विकासाकरीता औद्योगिक क्षेत्रे, विशेष आर्थिक क्षेत्रे, सिल्वर झोन आणि माहिती तंत्रज्ञान वार्डन (द्राक्षा प्रक्रिया) व रत्ने ही विशेष संकुले विकसित केली आहेत. याच महामंडळाद्वारे प्लग अँड प्ले पायाभूत सुविधा अंतर्गत औद्योगिक क्षेत्राकरिता प्रगत सुविधा आणि किफायतशीर किंमत रत्नेसह परिपूर्ण कारखाना सुरू करण्यासाठी रेडी 'टू मुव्ह' फॅक्टरी वातावरण उपलब्ध केले आहे.

आर्थिक विकासात योगदान:-

विकसनशील विभागातील औद्योगिक क्षेत्रांच्या विकासावर विशेष भर देवून होतकरू उद्योजकाला आपल्या सोईनुसार व पसंतीनुसार त्याला पाहिजे असलेल्या क्षेत्रात सुलभ व जलद गतीने उद्योग उभारता याचा म्हणून महामंडळाने आतापर्यंत सर्व राज्यात मिळून १७६ मोठे औद्योगिक क्षेत्रे ७३ विकास केंद्र, ७ केंद्रशासन पुरस्कृत विकास केंद्र व १२२ छोटी औद्योगिक क्षेत्रे अशी एकूण ३७६ औद्योगिक क्षेत्रे प्रस्थापित केली असून त्यापैकी १०६ मोठी औद्योगिक क्षेत्रे, ७० विकास केंद्रे ४ केंद्रशासन पुरस्कृत विकास केंद्रे व ९१ छोटी औद्योगिक क्षेत्राची जमिन संपादन करून कार्यान्वीत केली आहे. अशा क्षेत्रांमध्ये रस्ते, रस्त्यावरील दिवाबत्ती, पाणी पुरवठा, जल निसारण व्यवस्था तसेच इतर अनुषंगिक सुविधा धरून सर्व मुलभूत सुविधा उपलब्ध करून देण्याचे धोरण महामंडळाने अंगिकारले आहे.

लघु उद्योगाचा विकास साधणे:-

देशाच्या संपूर्ण औद्योगिक अर्थव्यवस्थेत सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग महत्त्वाची भूमिका बजावतात. असा अंदाज आहे की मूल्याच्या बाबतीत, हे क्षेत्र उत्पादनाच्या बाबतीत ३९: आणि भारताच्या एकूण निर्यातीपैकी ३३: जबाबदार आहे. या क्षेत्राचा फायदा असा आहे की त्यात किमान भांडवली खर्चात रोजगारक्षमता आहे. ३१

मार्च २००७ पर्यंत, हे क्षेत्र १ कोटी २८ लाख सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांद्वारे अंदाजे ३१२ लाख लोकांना रोजगार देते. या क्षेत्रातील मजुरांची संख्या मोठ्या उद्योगांच्या तुलनेत सुमारे ४ पट अधिक असल्याचा अंदाज आहे. देशातील पारंपारिक प्रतिभा आणि कला यांचे संरक्षण करण्यासाठी लघुउद्योगांचीही गरज आहे. आणखी एका महत्वाच्या दृष्टिकोनातून, लघुउद्योग निर्यात वाढीसाठी आणि देशाला स्वावलंबनाकडे जाण्यासाठी उपयुक्त आहे, लघुउद्योग आयात प्रतिस्थापनासाठी उपयुक्त आहे. निर्यातीच्या दृष्टिकोनातूनही ते महत्वाचे आहेत. सध्याच्या संदर्भात, लहान उद्योग मोठ्या उद्योगांपेक्षा अधिक निर्यात करतात आणि देश किंवा राष्ट्राच्या स्वावलंबनामध्ये लघु उद्योग देखील आवश्यक आहेत.

रोजगार निर्मिती करणे:-

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळा अंतर्गत उद्योग क्षेत्रात उत्पादन करण्यासाठी मनुष्यबाळाची आवश्यकता भासते.यातूनच रोजगाराच्या संधी निर्माण होतात. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळा मधून लाखो बेरोजगारांना रोजगार उपलब्ध झाला आहे. तसेच ग्रामीण भागातील युवकांना रोजगारासाठी स्थलांतर करण्याची गरज राहली नाही त्यांना स्थानिक पातळीवर रोजगार उपलब्ध होत असून बऱ्याच प्रमाणात बेरोजगारी कमी झाली आहे.

निष्कर्ष:-

महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचा मुख्य उद्देश राज्याचा सर्वांगीण विकास करणे असून राज्यात पुणे - मुंबई वागळता उद्योगांचा फारसा विकास झालेला नाही.सर्वत्रिक विकास होण्यासाठी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाने महत्वाचे पाऊल उचलले आहे.उद्योगाना कमी किमती वर जागा देणे,पार्याभूत सुविधा पुरविणे इ. कार्य महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाकडून करण्यात येते व उद्योगाना प्रोत्साहन देण्यात येते. त्यामुळे राज्याच्या औद्योगिक प्रगतीला चालना मिळाली आहे. राज्याचे आर्थिक विकास होण्यासाठी मोठा हातभार लागत आहे. तसेच लघु उद्योगाना प्रोत्साहन देण्यात येत आहे.त्यामुळे राज्यामध्ये रोजगार निर्मिती झपाट्याने होत असून लोकांचे जीवनमान उंचावत आहे.

संदर्भ:-

१. महाराष्ट्र शासन-विकीपीडिया
२. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास अधिनियम १९६१
३. महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ - वार्षिक अहवाल(२०१७)
४. लघु उद्योग- विकीपीडिया